

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ.— Λαϊκὰ δρώμενα εὐετηρίας, ὑπὸ Κατερίνας Κακούρη*. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ κ. Κωνστ. Ρωμαίου.

Ἡ ἀνακοίνωσις αὕτη σκοπὸν ἔχει νὰ πιστοποιήσῃ τὴν ὑπαρξίν λαϊκῶν τινῶν δρωμένων εὐετηρίας ἀγνώστων εἰς τὴν λαογραφικὴν ἔρευναν· ἐπίσης νὰ πιστοποιήσῃ, ἐξ ἐπιτοπίας ἐρεύνης καὶ αὐτοψίας, ὅτι διασώζονται μέχρι σήμερον ὠρισμένα γνωστὰ δρώμενα, θεωρούμενα ὡς ἀφανισθέντα.

Τὰ λαϊκὰ δρώμενα εἶναι ὁμαδικὰ μικροτελεταὶ μαγικοδραματικοῦ χαρακτήρος μὲ σκοπὸν τὴν ἐξασφάλισιν τῆς εὐετηρίας. Τὸ μαγικοδραματικὸν εἶδος, ἀντιπροσωπεύον, ὡς γνωστόν, τὰς προ-θρησκευτικὰς ἱεροπραξίας τῆς ἀνθρωπότητος, ἀπετέλεσε τὸ ὑπόβαθρον τῶν μεταγενεστέρων θρησκευτικῶν τελετουργιῶν τῆς ἀρχαιότητος. Σήμερον δὲ συναντᾶται τοῦτο εἰς τὰς ἱεροπραξίας τῶν πρωτογόνων φυλῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς λαϊκὰ ἔθιμα πολιτισμένων λαῶν ὡς γέννημα ἐπιβιουσῶν δεισιδαιμόνων πίστεων καὶ τῆς βαθείας φυσιολατρίας τῶν πληθυσμῶν τῆς ὑπαίθρου.

Ἐκ τῶν δρωμένων παρὰ τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ πρὸς εὐετηρικοὺς σκοποὺς ὠρισμένα θεωροῦνται ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐρευνητῶν ὡς κατάλοιπα ἀρχαίων ἐλληνικῶν τελετουργιῶν, κατ' ἐξοχὴν δὲ οἱ «Καλόγεροι» τῆς Θράκης, χαρακτηρισθέντες, τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Γ. Βιζυηνοῦ (1888)¹ καὶ ἀκολούθως ὑπὸ τοῦ R. W. Dawkins (1906)², ὡς λείψανον τῆς λατρίας τοῦ Διονύσου. Ἡ ἀξία ὅμως τοῦ δρωμένου τούτου, ὡς καὶ τῶν ἄλλων, δὲν ἐξαντλεῖται ἐν τῇ ιδιότητι αὐτοῦ ὡς καταλοίπου τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος· αὕτη πηγάζει καὶ ἀμέσως ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ ἐνσαρκώσεως τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος, μὲ στοιχεῖα πανανθρωπίνως καὶ παγκοσμίως γνώριμα, ὡς ἀνέπτυξεν ἀπὸ τοῦ 1945 ὁ Κωνστ. Ρωμαῖος³, τοποθετήσας τὸ ὅλον θέμα τῶν νεοελληνικῶν δρωμένων ἐπὶ εὐρυτέρας καὶ σταθερωτέρας βάσεως.

Οἱ Καλόγεροι ἀναφέρονται ἤδη ἀπὸ τοῦ 1912 εἰς ἐργασίαν τοῦ A. J. Wace⁴ ὡς «ἐκφυλισθέντες», εἰς δὲ τὰς μετὰ τὸν Wace ἐργασίας καὶ συλλογὰς λαογραφικοῦ ὕλικου ὡς ὀριστικῶς ἐκλείψαντες πρὸ πολλοῦ. Παρὰ ταῦτα τὸ ἔθιμον τοῦτο ἐπιζῆ καὶ μετὰ τὴν διασάλευσίν του ἕνεκα τοῦ βιαίου ἐκπατρισμοῦ τῶν Θρακῶν, διατηροῦν ἀνεκφυλιστοὺς τὰς βασικὰς σκηνὰς καὶ τὸν τελετουργικὸν χαρακτήρα του. Νομίζω δέ, ὅτι ἐπιτόπιος ἐξαντλητικὴ ἔρευνα, εἰς χωρία ὅπου ἔχει γίνοι ὁμαδικὸς ἐποικισμὸς συγχωριανῶν, εὐνοϊκὸς πάντοτε διὰ τὴν διατήρησιν τῶν λαϊκῶν παραδόσεων, θὰ ἀποκαλύψῃ

* KATHÉRINA KAKOURI, *Rites de Prospérité* (Représentations dramatiques de magie populaire en Grèce).

¹ Γ. Μ. ΒΙΖΥΗΝΟΣ, περιοδ. *Ἐβδομάς*, 1888, ἀριθ. 32 - 35.

² R. W. DAWKINS, *Journal of Hellenic Studies* (1906), 191 κ.έ.

³ Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΣ, *Λαϊκὲς Λατρεῖες τῆς Θράκης* (Ἀθήναι 1945).

⁴ A. J. WACE, *Annual of the British School at Athens* 1912 - 13, 251.

τοπικῶς εὐρυτέραν τὴν τέλεσιν τῶν Καλογέρων καὶ ἄλλων θρακικῶν λαϊκῶν δρωμένων.

Κατόπιν ἐπιτοπιῶν ἐρευνῶν κατώρθωσα νὰ ἀνακαλύψω τὸν Καλόγερον, διασωζόμενον εἰς τὴν Ἁγίαν Ἐλένην, χωρίον πλησίον τῶν Σερραῶν, ὅπου ἔχουν ἐγκατασταθῆ ὁμαδικῶς πρόσφυγες ἐκ Κωστὶ τῆς Ἁνατ. Θράκης. Οἱ Κωστιανοὶ καὶ εἰς τὴν θρακικὴν καὶ εἰς τὴν σημερινὴν πατρίδα των ὀνομάζουσι τὸ ἔθιμόν των Καλόγερον, καὶ σπανίως Κούκερον ἢ Χούχουτον· τὸ τελοῦν δὲ τὴν Τυρινὴν Δευτέραν, τὴν «Καλογερόμερα». Παριστάνουν δραματικῶς εἰκονικὴν ἀροτρίωσιν, σποράν, τέλος θανάτωσιν καὶ ἀνάστασιν τοῦ πρωταγωνιστοῦ Καλόγερου. Τὸ δρώμενον εἶναι καὶ ἦτο ἀνέκαθεν παραλλαγή τῶν Καλογέρων τῆς Βιζύης, συνεννοῦν σκηνὰς ἀπὸ τὸν Κούκερον καὶ

Εἰκ. 1.—«Καλόγερος». Ἡ εἰκονικὴ ἀροτρίασις*.

τὸν Κιοπέκ-Μπέην, δρώμενα διαφόρων θρακικῶν περιοχῶν. Ἡ συνένωσις αὕτη εὐρύτερον ὑπάρχουσα εἰς τὰ θρακικὰ δρώμενα, καθὼς καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν δρωμένων αὐτῶν, δύνανται νὰ στηρίξουν τὴν ἄποψιν, ὅτι ταῦτα εἶναι αἱ κατὰ τόπους παραλλαγὰι τοῦ αὐτοῦ παμπάλαιου τύπου δρωμένου προ-θρησκευτικοῦ. Ἡ δὲ ἄμεσος παρ' ἐμοῦ παρακολούθησις τῆς παραστάσεως τοῦ Καλόγερου κατὰ τὰς Ἀπόκρεω τοῦ 1952 μοῦ ἀπεκάλυψε τὴν ἄγνωστον μέχρι σήμερον συνένωσιν τοῦ δρωμένου μετὰ τῶν Ἀναστεναρίων, θρακικῆς λατρείας, ἣτις διαϊωνίζει τὴν «ἐνθεον» οἰστροπληξίαν παναρχαίων λαϊκῶν τελετουργιῶν. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὸ Κωστὶ ἦτο κέντρον τῆς λατρείας τῶν Ἀναστεναρίων, ὃ δὲ Καλόγερος ἦτο ἀνέκαθεν συνδεδεμένος μετὰ τῶν ἐκπροσώπων τῆς λατρείας αὐτῆς, κατὰ παράδοσιν ἣτις συνεχίζεται.

* Αἱ δημοσιευόμεναι εἰκόνες ἐλήφθησαν παρ' ἡμῶν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1950 - 1952, κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἐκάστοτε παραστάσεων.

Ὅπως εἰς τοὺς παλαιότερους χρόνους, οὕτω καὶ σήμερον τὴν ὑψηλὴν ἡγεσίαν τῆς ἑορτῆς ἔχει ὁ Ἀρχιαναστενάρης. Αὐτὸς χρίει τὸν πρωταγωνιστὴν Καλόγερον καὶ τὸν δευτεραγωνιστὴν Βασιλέα. Αὐτός, καταλήγων διὰ χορευτικῆς δεήσεως πρὸ τῶν ἁγίων εἰκόνων εἰς ἐκστασιακὴν οἰστροπληξίαν, δίδει τὸ σύνθημα τῆς ἐνάρξεως τοῦ δρωμένου. Αἱ πρῶται αὗται σκηναὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Καλόγερου διαδραματίζονται εἰς στενωτάτον κύκλον καὶ ἐντὸς τοῦ ἰδιωτικοῦ ἱεροῦ τῶν Ἀναστεναρίων, ὅπου φυλάσσονται χριστιανικαί, κωδωνοφόροι ἕμως εἰκόνες, τὸ ἱερὸν τύμπανον καὶ ἄλλα ἀντικείμενα τῆς λαϊκῆς ταύτης λατρείας, τὴν δὲ ἡμέραν τῆς «Καλογερογοιορτῆς», ἐκ τῆς ὁποίας προσδοκοῦν τὴν εὐόδωσιν τῆς σπορᾶς, ὑπῆρχεν ἰγδίον πλήρες δημητριακῶν σπόρων μὲ στερεωμένα ἐπ' αὐτῶν ἀγιοκέρια καίοντα πρὸ τοῦ εἰκονοστασίου. Ἐντὸς τῆς κατανυκτικῆς ἀτμοσφαιρας τοῦ ἰδιωτικοῦ ἱεροῦ περὶ τὴν 10^{ην} πρωϊνὴν τῆς Τυρινῆς Δευτέρας ἀντηχεῖ ὁ ἦχος λύρας, καὶ εὐθὺς ὁ παίκτης τοῦ ἱεροῦ τυμπάνου προσθέτει τὸν χαρακτηριστικὸν ρυθμὸν τοῦ χοροῦ τῶν Ἀναστεναρίων. Ἡ ἑορτὴ ἀρχίζει ὁ Ἀρχιαναστενάρης ἀσπάζεται τὴν δεξιὰν τοῦ Παπποῦ-Δρακοῦλη, τοῦ σεβασμίου γενάρχου τῶν σημερινῶν Ἀναστεναρίων· ἔπειτα, κρατῶν οὗτος ἀναμμένον θυμιατόν, θυμιάζει πρῶτον τὰς εἰκόνας, «τὶς Χάρες», τοὺς ὀλίγους παρευρισκομένους καὶ φθάνων εἰς τὸ εἰκονοστάσιον λαμβάνει ἐξ αὐτοῦ δύο ἐκ τῶν ἱερῶν μανδηλίων, ἅτινα φυλάσσονται μετὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων. Δι' αὐτῶν θὰ χρίσῃ ἀργότερον δύο ἐκ τῶν προσώπων τοῦ δρωμένου: τὸν Βασιλέα καὶ τὸν μικρὸν ἀκόλουθόν του, τὸ Βασιλόπουλο. Ὀλονὲν δεόμενος ὁ Ἀρχιαναστενάρης πρὸ τῶν εἰκόνων, μετὰ κινήσεων ἀργῶν χορευτικῶν, ρυθμιζομένων ὑπὸ τῆς μουσικῆς, ἀρχίζει αἶφνης νὰ ὠχρισθῇ, νὰ τρέμῃ σύσσωμος, καὶ τότε ἀναρθρὸς κραυγὴ παλλομένη, ἐκστασιακὴ, ἐξέρχεται τῶν χειλέων του: «Ἄχ, Ἰχ!» Εἶναι τὸ ὑπερκόσμιον μῆνυμα τῆς «Χάρης», ἥτις διὰ τοῦ περιπεσόντος εἰς ἐκστασιν πιστοῦ δίδει τὸ πρόσταγμα τῆς ἐνάρξεως. Τὰ πρῶτα αὐτὰ συμπτώματα οἰστροπληξίας κατευνάζει ὁ Παπποῦς δι' ἐπαφῆς τῶν χειρῶν του ἐπὶ τοῦ οἰστρηλατημένου, διότι πρέπει νηφάλιος πλέον ὁ Ἀρχιαναστενάρης νὰ ρυθμίσῃ τὴν ὄλην τελετὴν.

Τὴν δέησιν ἀκολουθεῖ ἐξοδος τοῦ μικροῦ ὀμίλου ἐκ τοῦ ἰδιωτικοῦ ἱεροῦ καὶ πομπικὴ πορεία πρὸς τὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου. Ἐκεῖ θὰ συγκεντρωθοῦν τὰ πρόσωπα τοῦ «θιάσου» διὰ νὰ ἀρχίσουν τοὺς πρωϊνοὺς ἀγυρμούς, τὰς δὲ ἀπογευματινὰς ὥρας θὰ παραστήσουν τὸ δρώμενον τοῦ Καλόγερου, τοῦ ὁποίου αἱ βασικαὶ σκηναί, ὡς ἡ ἀροτρίασις καὶ ἡ σπορά, εἶναι σχεδὸν ὅπως αἱ ἀναφερόμεναι ὑπὸ τοῦ Βιζυηνοῦ καὶ τοῦ Dawkins. Ἐκ τῶν προσώπων τοῦ δρωμένου, ὁ πρωταγωνιστὴς Καλόγερος ἔχει τὴν δρᾶσιν καὶ τὴν μορφήν τοῦ Κούκερου, πρωταγωνιστοῦ τοῦ γνωστοῦ ὁμωνύμου δρωμένου. Φορεῖ μάσκαν ἐκ νεροκολοκύνθης, ἥτις φαίνεται ὡς ρύγχος ζῴου, δασέα δέρματα προβάτου εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς ὤμους, εἰς τὴν μέσην κουδούνια, καὶ δίκην φκλλοῦ ἓνα μεγάλο «τσοκάνι» διασῶζον, κατὰ τὴν γνώμην τῆς Α. Χατζημι-

χάλη, τὴν ἀρχαιοτέραν μορφήν κουδουνοῦ. Ὁ δευτεραγωνιστὴς Βασιλιάς ἐνθυμίζει κυρίως τὸν Κιοπέκ-Μπέην, πρωταγωνιστὴν τοῦ ὁμωνύμου δρωμένου. Τὸν ὑποδύεται πάντοτε εἷς ἐκ τῶν προϋχόντων τοῦ χωρίου, φορεῖ τὴν ἐπίσημον χειμερινὴν φορεσιὰν τῶν Κωστινῶν, καὶ ἀκολουθεῖται ἀπὸ τὸ Βασιλόπουλο, δεκαετὴς περίπου παιδίον, τὸ ὁποῖον κρατεῖ φιάλην πλήρη οἴνου καὶ ποτήριον. Τὰ ἄλλα πρόσωπα, ἅτινα δικαιῶνουν περισσότερον τὴν ὀνομασίαν τοῦ δρωμένου, εἶναι ἡ Βάβω τοῦ Βιζυηνοῦ καὶ τὸ «ἐφταμηνίτικο» μωρό της, τὸ ὁποῖον φέρει αὕτη, ὄχι πλεόν ἐντὸς τοῦ πολυθρῦλῆτου «λίγκου», ἀλλὰ τυλιγμένον εἰς κουβέρταν. Διασώζεται καὶ ἡ Νύφη τῶν Καλογέρων, ἀνύπαρκτος ὅμως διὰ τὴν ὄλην δρᾶσιν, δεδομένου ὅτι αἱ σκηναὶ τοῦ εἰκονικοῦ γάμου καὶ τοῦ νεκρικοῦ θρήνου, καθ' ἃς αὕτη ἔδρα, δὲν τελοῦνται. Οἱ Ζαπιέδες μὲ τὰς ἀλυσίδας των συνεχίζουν τὰ παλαιὰ καθήκοντά των. Οἱ Κατσιβελιοὶ ἐπιζοῦν μὲ ἡλλοιωμένην δρᾶσιν, λείπει ὅμως ἡ Κατσιβέλα, ἐπομένως καὶ αἱ παλαιότεραι φαλλικαὶ ἀναπαραστάσεις τοῦ ζεύγους, ἐνῶ εἷς ἐκ τῶν Κατσιβέλων γίνεται ὁ ἐπίσημος φαλλοφόρος τοῦ θιάσου κατὰ τὴν σκηνὴν τῆς ἀροτριάσεως. Ἐν ἄλλο πρόσωπον, ὁ Καπιστράς, εἶναι, νομίζω, ἐπιβίωσις τοῦ δευτέρου Καλόγερου, δευτεραγωνιστοῦ τοῦ δρωμένου τῆς Βιζύης. Φορεῖ καὶ αὐτὸς τὴν ἐπίσημον, θερινὴν ὅμως φορεσιὰν τῶν Κωστιανῶν, ὡς καὶ πῖλημα ἐκ χαρτονίου ἀλλὰ μὲ τὸ γνωστὸν κωνικὸν σχῆμα, ὅπερ διέσωσεν ἡ ἀπεικόνισις τοῦ Dawkins (ἔ.ἀ., Fig. 6), καὶ μὲ τὸ κόκκινον στίγμα εἰς τὴν κορυφήν, παρατηρηθὲν ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐρευνητοῦ· τότε ἦτο κόκκινη κορδέλα, σήμερον κόκκινη πιπεριά. Εἰς τὴν μέσην του ἔχει «σκορδοαρμαθιές» καὶ εἰς τὴν χεῖρά του μεγάλην ξυλίνην σπάθην. Κάποτε ἦτο ὁ φονεὺς τοῦ πρωταγωνιστοῦ Ἄρχικαλόγερου, ἐνῶ σήμερον, λησμονήσας οὗτος τὴν παλαιὰν τραγικὴν δρᾶσίν του, μεταχειρίζεται τὸ φονικὸν του ὄπλον διὰ κωμικοὺς αὐτοσχεδιασμοὺς ξυρίσματος τῶν θεατῶν. Ἐπίσακτον εἶναι τὸ πρόσωπον τοῦ Ἄρκου-διάρη καὶ τῆς ἀρκούδας του.

Ὅταν ὁ «θιάσος» συγκεντρωθῆ, ὁ Βασιλιάς προχωρεῖ πρὸς τὸν Ἀρχιαναστενάρην καὶ τοῦ ἀσπάζεται τὴν δεξιάν του. Τὸ αὐτὸ πράττει καὶ τὸ Βασιλόπουλο, ὁ δὲ Ἀρχιαναστενάρης τοποθετεῖ τὸ ἐν ἐκ τῶν ἱερῶν μανδηλίων εἰς τὸ στῆθος τοῦ Βασιλιά, τὸ ἕτερον εἰς τὸν λαϊμὸν τοῦ Βασιλόπουλου, κυρώνων τοιοῦτοτρόπως τὸν ἐφήμερον βασιλικὸν τίτλον των. Μετὰ ταῦτα προχωρεῖ ὁ Καλόγερος διὰ νὰ χρισθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀρχιαναστενάρη, ὅστις κρατεῖ ἓνα κοντάρι τριῶν περίπου μέτρων ὕψους, εἰς τὴν κορυφήν τοῦ ὁποίου ἀνιμίζεται τεμάχιον ὑφάσματος. Εἶναι μία κοινὴ «σφουγγιά», διὰ τὸ καθάρισμα τοῦ φούρνου, πρὸ τοῦ ταπεινοῦ ὅμως αὐτοῦ συνέργου ὁ πρωταγωνιστῆς γονυπετεῖ, ὡς ἐὰν ἦτο σκεῦος ἱερόν, τὸ παραλαμβάνει, τὸ κρατεῖ καθ' ὄλην σχεδὸν τὴν ἑορτὴν καὶ τὸ κυλῖει εἰς τὴν λάσπην λασπῶνων δι' αὐτοῦ τοὺς συνεορταστὰς «γιὰ τὸ καλό». Ἀφοῦ γίνουν αἱ ἀπαράβατοι αὐταὶ προετοιμασίαι, ἀρχίζουν οἱ ἀγυρμοί. Ὁ «θιάσος» ὑπὸ συνοδείαν μουσικῆς καὶ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἀρχιαναστενάρη

ἐπισκέπτεται ὅλας τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου, συμφώνως πρὸς ἀπαράβατον τυπικόν, ρυθμίζον τὸ προβάδισμα ὠρισμένων μελῶν τοῦ θιάσου καὶ τὸ εἶδος τῶν δώρων, τὰ ὅποια προσφέρουν οἱ οἰκοδεσπότες εἰς αὐτά. Οἱ ἀγυρμοί, πλὴν τῶν κωμικῶν αὐτοσχεδισμάτων, περιέχουν ἰσρὰ στοιχεῖα ἀξιόλογα: 1) Καταχύσματα τοῦ Καλογέρου ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἐκάστου οἴκου, δι' ὧν τῶν σπόρων τῶν σπαρτῶν τοῦ ἔτους. 2) Προσφοράν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως μιᾶς γουλιᾶς οἴνου πρὸς ὅλους τοὺς οἰκοδεσπότες, κοινωνοῦντος τρόπον τινὰ δι' αὐτοῦ τοὺς συνεορταστάς. 3) Τὸ ἀπαράβατον ἔθιμον νὰ κολλοῦν σταυρὸν ἐκ λάσπης εἰς τὰ μέτωπα ὧν τῶν παρευρισκομένων, συχνάκις δὲ νὰ λασποκυλοῦν αὐτοὺς «γιά τὴν καλοχρονιά». Αὐτὰ τὰ στοιχεῖα καὶ τινὰ ἄλλα ἀποκαλύπτουν μαγικὴν προέλευσιν καὶ προσδίδουν εἰς τὸ δρώμενον ἰδιάζοντα τελετουργικὸν χαρακτῆρα.

Ὅταν οἱ ἀγυρμοὶ πλησιάζουν πρὸς τὸ τέλος, δύο-τρεῖς μικραὶ νεάνιδες συγκεντρώνονται κάτωθεν μεγάλου δένδρου, εὕρισκομένου εἰς τὴν παρυφῆν τῆς πλατείας. Ἐκεῖ μεταφέρουσαι ἄφθονον ὕδωρ ποτίζουν τὴν γύρω γῆν, ὥστε νὰ σχηματισθῇ παχεῖα λάσπη, διὰ νὰ λασποκυλίσουν τοὺς συνεορταστάς. Ἐπὶ τῆς ὑγρᾶς ταύτης γῆς τοποθετοῦν δίτροχον ἄμαξαν, κυρίως τὸ ἔμπροσθεν μέρος τετρατρόχου μετὰ τοῦ ρυμοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου προσδένουν χονδρὰ σχοινία. Ἡ «σκηνοθεσία» εἶναι πλέον ἐτοιμὴ διὰ τὴν πρώτην φάσιν τοῦ δρωμένου. Ὁ Βασιλέας, τὸ κύριον πρόσωπον τῆς σκηνῆς αὐτῆς, τοποθετεῖται ἐπὶ τοῦ διτρόχου. Οἱ ὠριμοὶ ἄνδρες τοῦ χωρίου λαμβάνουν θέσιν ὀπισθεν τοῦ «βασιλικοῦ ἄρματος», τὰ παλληκάρια ἔμπροσθεν, καὶ ἐκάστη ὀμάς, κρατοῦσα τὰ ἀντιθετικῶς προσδεδεμένα σχοινία, ἀγωνίζεται, ποία θὰ ἐλύσῃ πρὸς τὸ μέρος τῆς τὸν Βασιλέα. Διὰ τοῦ ἀγωνίσματος τῆς διεκλυστίνδος οἱ χωρικοὶ πιστεύουν ὅτι προμαντεύουν περὶ τῆς προσεχοῦς ἐσοδείας, πιθανὸν ὅμως ἀσυνειδήτως τελοῦν συνάμα καὶ μαγικὴν πρᾶξιν διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐσοδείας¹. Διὰ τοῦ ἀγωνίσματος αὐτοῦ λήγει ἡ πρώτη φάσις.

Εἰς τὴν δευτέραν φάσιν ἀναπαριστοῦν ἀροτρίαισιν (εἰκ. 1) καὶ σποράν. Οἱ νέοι τοῦ χωρίου φέρουν εἰς τὴν πλατεῖαν πραγματικὸν ἄροτρον, τέσσαρες δ' ἐξ αὐτῶν ὑποδύονται τὰ «δαμαλάκια», τὰ ὅποια παρουσιάζονται ὡς ἀτίθασσα καὶ δυσκόλως ζευγνύονται, καθὼς δὲ σύρουν τὸ ἄροτρον, πίπτουν συχνάκις ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ ἐπαφὴ μετὰ τῆς γῆς εἶναι ἡ γνωστὴ μαγικὴ πρᾶξις. Ὅπισθεν τοῦ ἀρότρου ὁ Καλόγερος-ζευγολάτης ἀροτριᾷ, διαγράφων τρεῖς μεγάλους κύκλους περίξ τῆς πλατείας καὶ ἀκολουθῶν τοῦ ἡλίου τὴν φοράν. Τὴν στιγμὴν ταύτην εἰς τῶν Κατσιβέλων τοῦ θιάσου κομίζει ἐπὶ τοῦ ἀροτριαθέντος ἐδάφους λύραν-φαλλόν. (Ἡ ἄσεμνος αὕτη ἀναπαράστασις, ἐνοχλητικὴ διὰ τοὺς ἀμυήτους ξένους, εἶναι διὰ τοὺς ἀγρότας σεβαστή. Δι' αὐτοὺς τὸ ὄνι τοῦ

¹ J. G. Frazer, *The Golden Bough* VI, 173 κ.έ.

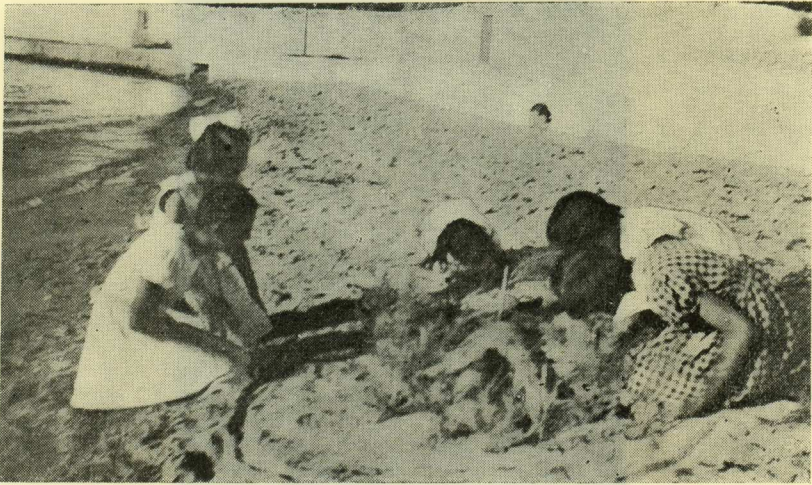
άρότρου, τὸ ὁποῖον, σχίζον τὴν Μητέρα-Γῆν εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς, τὴν γονιμοποιεῖ, ἀσφαλίζον τὴν πλουσίαν ἐσοδείαν, ὡς καὶ τὸ σύμβολον τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπαραγωγῆς, τὸ ὁποῖον γονιμοποιεῖ τὴν Γυναῖκα-Μητέρα, ἀσφαλίζον τὴν ἀνθρωπίνην ὕπαρξιν, οἷονεὶ ταυτίζονται εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῶν, εἶναι αὐτονοήτως σεβαστά, μὲ τὴν ἐπιβλητικὴν ἀπλότητα τῆς φυσικῆς δυνάμεως διὰ τὸν κατὰ φύσιν ἄνθρωπον). Εἰς τὴν προ-λογικὴν νοοτροπίαν τῆς ἀνθρωπότητος, συναντωμένη ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἀνθρώπων τῆς ὑπαίθρου, φαλλὸς καὶ ὕνι τοῦ ἀρότρου, ὁμοιοπαθητικῶς ἀλληλεπενεργοῦντα, ἐξασφαλίζουν εἰς τὴν γῆν καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν εὐετηρίαν. Ὅταν

Εἰκ. 2.— «Λειδινός». Ἐκφορὰ τοῦ νεκροῦ.

οἱ τρεῖς κύκλοι τῆς ἀροτριάσεως συμπληρωθῶν, τότε ὁ Καλόγερος προσφέρει εἰς τὸν Βασιλέα κόσκινον πλήρες σπόρων, ἐξ ὧσων θὰ σπαροῦν ἐντὸς τοῦ ἔτους. Ἡ σκηνὴ τῆς σπορᾶς ἀρχίζει, συγκλονιστικὴ καὶ αὐτὴ διὰ τοὺς μεμνημένους. Ὁ Βασιλιάς στρέφεται πρὸς τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, κάμνει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ ἀρχίζει νὰ σκορπᾷ τοὺς σπόρους, ἀναπέμπων δεήσεις πρὸς τὸν Θεόν. Ταυτοχρόνως ἐστομιρίζει καὶ ἀσεμνολογίας, αἵτινες δὲν διαταράττουν μεταξὺ τῶν χωρικῶν τὴν σοβαρότητα τῆς στιγμῆς. Ὁ Βασιλιάς-σπορεύς, ἀφοῦ συμπληρώσῃ τρεῖς κύκλους γύρω ἀπὸ τὴν ὠργωμένην γῆν, σπείρων συνεχῶς, ἀποσύρεται παραδίδων τὴν σπορὰν εἰς τὸν Καλόγερον. Νέος αὐτὸς σπορεύς, ἐπαναλαμβάνει τοὺς τρεῖς τυπικοὺς κύκλους, καὶ οὕτως ἡ δευτέρα φάσις τελειώνει.

Εἰς τὴν τρίτην φάσιν ἀναπαριστοῦν τελετουργικὸν γεῦμα τοῦ πρωταγωνιστοῦ, βιαίαν θανάτωσιν αὐτοῦ καὶ νεκρανάστασιν δι' ἐμβαπτισμοῦ. Ὅταν ὁ Καλόγερος σκορπίσῃ καὶ τοὺς τελευταίους σπόρους, τὸν τοποθετοῦν εἰς κάθισμα ἐπὶ τῆς σπαρείσης γῆς, τὸν προσδέουον εἰς τὸ ἄροτρον καὶ τοῦ παραθέτουν γεῦμα ἐξ ἄρτου καὶ καρπῶν τῆς γῆς. Ὁ Ἀρχιαναστενάρης τοῦ κόβει τρία τεμάχια ἄρτου, μικρὰ ὡς ἀντίδωρον, καὶ ὁ Καλόγερος, ἀφοῦ κάμῃ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, τὰ τρώγει. Εὐθὺς ὡς τελειώσῃ καὶ τὴν τρίτην μπουκιάν, τὸν τραβοῦν βιαίως ἐκ τοῦ σχοινίου, διὰ τοῦ ὁποίου εἶναι προσδεδεμένος εἰς τὸ ἄροτρον, καὶ τὸν ρίπτουν ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου μένει ἀκίνητος ὡς νεκρός. Μετὰ ταῦτα τὸν σηκώνουν τέσσαρες ἄνδρες, ὅπως τὸ λειψάνον, καὶ τὸν μεταφέρουν εἰς τὴν πλησίον κρήνην, τῆς ὁποίας τὰ ὕδατα συγκεντρώνονται εἰς στέρναν. Ἐντὸς τοῦ

Εἰκ. 3.—«Κραντιωνέλλος». Ὁ νεκρὸς θρήνος.

ἀφθόνου ὕδατος αὐτῆς ρίπτουν τὸν ὑποτιθέμενον νεκρὸν Καλόγερον, ὅστις εὐθὺς ἀνασταίνεται καὶ κατευθύνεται μόνος πρὸς τὴν πλατεῖαν. Ἐκεῖ, ἐν τῷ μεταξύ, ὁ «θιάσος» καὶ οἱ ἑορτασταὶ ἔχουν ἀρχίσει κύκλιον χορὸν περὶ τῶν κύκλων τῆς ἀροτριάσεως μὲ κορυφαῖον τὸν Βασιλέα. Ὅταν ἐμφανισθῇ ὁ νεκρὰναστηθεὶς Καλόγερος, ὁ Βασιλεὺς τοῦ παραχωρεῖ τὴν θέσιν τοῦ κορυφαίου· ὁ νεκρὰναστηθεὶς χορεύει τρεῖς κύκλους, ὁπότε παραχωρεῖ τὴν θέσιν τοῦ κορυφαίου διαδοχικῶς εἰς ἕκαστον ἐκ τῶν μελῶν τοῦ «θιάσου», καὶ ἀκολούθως εἰς τοὺς συνεορταστάς. Μὲ τὸν χορὸν τοῦτον τὸ δρώμενον τελειώνει. Τὰ δῶρα τῶν ἀγυρμῶν, χρήματα καὶ φαγώσιμα, διατίθενται, τὰ μὲν χρήματα εἰς κοινωφελῆ ἔργα, τὰ δὲ φαγώσιμα δι' ἀμοιβὴν τοῦ πρωταγωνιστοῦ καὶ διὰ βραδυνὸν κοινὸν συμπόσιον, παρατεινόμενον μέχρι τῆς αὐγῆς. Κάποιοι κρυφομιλοῦν διὰ «νυκτερινὰ ὄργια» τοῦ θιάσου. Ἐκτὸς τῶν συνήθων ἐλευθεριοτήτων τοῦ οἰουδήποτε λαϊκοῦ γλεντιοῦ οὐδὲν ἄλλο μοῦ ἐπεβεβαίωσαν οἱ ὑπεύθυνοι,

Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ ἐποικισμοῦ τῶν Θρακῶν εἰς Μακεδονίαν, πρόσφυγες ἐκ Μπροδίβου τῆς Α. Θράκης, ἐγκατασταθέντες εἰς Λαγκαδά, ἐτέλουν τὸν Κούκερον, δρώμενον ἐπίσης συνδεδεμένον μετὰ τῆς λατρείας τῶν Ἀναστεναρίων, ἧτις ἐπεχωρίαζεν ἐν Μπροδίβῳ. Τὸ ἐκδηλον ὅμως φαλλικὸν στοιχεῖον τοῦ δρωμένου αὐτοῦ ἐπέφερε τὸν ἀφανισμόν του. «Ὅταν πρωτοήρθαμε ἀπὸ τὴν πατρίδα—μου εἶπαν οἱ Μπροδιβιώται—κάναμε τὸν Κούκερο γιὰ τὸ καλὸ ὀλονῶν, ὅμως οἱ Λαγκαδιῶτες κορόϊδευσαν, θύμωσαν, καὶ δὲν τὸν ξανακάναμε». Εἶναι χαρακτηριστικὴ περίπτωσις διὰ τὴν τύχην τῶν λαϊκῶν δρωμένων· ἐξαφανίζονται, ὡς ἂν οἱ ἐν τῇ παλαιᾷ πατρίδι τελοῦντες ταῦτα ἐγκαθίστανται ἀλλαχοῦ ὡς ἀνίσχυρος μειονότης, χωρὶς καὶ νὰ εὔρουν ψυχολογικὸν ἔδαφος συγγενές.

Δεύτερον διασωθὲν θρακικὸν δρώμενον, τὸ ὅποσον ἐθεωρεῖτο ὡς ἠφανισμένον, εἶναι ὁ *Κιοπέκ-Μπέης*. Τελεῖται τὴν Τυρινὴν Δευτέραν ὑπὸ προσφύγων Θρακῶν ἐγκατασταθέντων εἰς Νέαν Ὁρεστιάδα, Ρίζα, Καστανιές καὶ Καβίλι. Τὸ ταυτόχρονον τῆς τελέσεως τῶν θρακικῶν δρωμένων εὐετηρίας, ἐν συναρτήσει πρὸς τὴν πρόσφατον εἰσέτι πολεμικὴν κατάστασιν εἰς τὰς περιοχὰς αὐτῶν, παρεκώλυσε τὴν μέχρι τοῦδε αὐτοψίαν. Ἡ ἔλλειψις αὐτῆς δὲν ἐπιτρέπει ὑπεύθυνον ἀνακοίνωσιν τῶν λεπτομερειῶν. Ἀπλῶς μόνον ἀναφέρω, ὅτι τὸ ἔθιμον φέρει καὶ τὴν ὀνομασίαν «Βασιλιάς Κριός», ἐκ τῆς θυσίας κριοῦ πρὸ τοῦ ἀρότρου, εἰς εἰκονικὴν ἀροτρίασιν, ἧτις ἐνθυμίζει «τὰ πρὸ τοῦ ἀρότρου θύματα» εἰς τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ Προηρόσια.

Τρίτον δρώμενον εὐετηρίας, ὃχι πλέον θρακικὸν ἀλλὰ τῆς νήσου Αἰγίνης, εἶναι ὁ *Λειδιός*. Ἡ τελετὴ ἐθεωρεῖτο ὡς ἀφανισθεῖσα πρὸ τριακονταετίας περίπου. Τὴν παράστασιν του ἀνεῦρον εἰς τὸ χωρίον Χαλασμένη, ὅπου τελεῖται μέχρι σήμερον τὴν 14 Σεπτεμβρίου. Τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἦτο ἐορτὴ γυναικῶν, ἐνῶ σήμερον προστοιμάζεται ὑπὸ τῶν γυναικῶν καὶ τελεῖται ὑπὸ παίδων. Πάντως διατηρεῖ τὰς βασικὰς σηκὰς τῶν παλαιωτέρων χρόνων: Πρόθεσιν τοῦ νεκροῦ Λειδινοῦ, ἀναπαριστωμένου δι' εἰδώλου νέου ἀνδρός, νεκρικὸν θρήνον, ἐκφορὰν τοῦ νεκροῦ (εἰκ. 2) καὶ προσφορὰν νεκρικῶν κολλύβων, «γιὰ τὰ συχώρια τῆς ψυχῆς τοῦ Λειδινοῦ», Λειδιναὶ καὶ αὐτὰ ὀνομαζόμενα. Ἡ ἐπιτοπία ἔρευνα εἰς ὅλα τὰ χωρία τῆς νήσου καὶ ἡ αὐτοψία τοῦ δρωμένου μου ἀπεκάλυψε τὰ ἐξῆς νέα στοιχεῖα: 1) Τὸ νεκρικὸν εἶδωλον φέρει ἐκδηλον φαλλικὴν παράστασιν, ἧτις συνδεδεμένη μετὰ νεκροῦ εἶναι, ἐξ ὅσων γνωρίζω, μοναδικὴ εἰς τὰ μέχρι σήμερον γνωστὰ ἔθιμα εὐετηρίας τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος καὶ ἐνθυμίζει τὴν συμβολικὴν ἀνάλογον ἀπεικόνισιν τοῦ φαλλοφοροῦντος νεκροῦ θεοῦ Ὁσίριδος, εἰς Denderah. 2) Τὰ Λειδιναὶ, τὰ ἰδιότυπα μὴ λειτουργούμενα κόλλυβα τῆς 14 Σεπτεμβρίου, εἶναι ἔθιμον διαφόρων χωρίων τῆς νήσου, ἴσως ἐξ εὐρυτέρας διαδόσεως τοῦ δρωμένου εἰς παρελθόντας χρόνους. 3) Σημαντικὸν διὰ τοὺς συσχετίζοντας τὸν Λειδιὸν μετὰ τῶν Ἀδωνίων, εἶναι ἡ ὑπαρξίς ἐν Αἰγίνῃ τῶν «Ἀδωνίων Κήπων» τῆς Ἀρχαιότητος, ἔθιμον ὀνομαζόμενον σήμερον «Ἀράκια».

Τέταρτον δρώμενον — ἀνακοινωθὲν ὡς ἀδώνιον κατάλοιπον εἰς τὴν συνεδρίαν τῆς 27/11/1941 τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν — εἶναι ὁ Κραντωνέλλος τῆς Μυκόνου. Ὁ γνωρίσας τὸ ἔθιμον εἰς τὴν ἐπιστήμην Σ. Μακρυμίχαλος τὸ ἐνεθυμῆτο ἐκ τῶν παιδικῶν του χρόνων καὶ ἠγνόει τὴν τύχην τοῦ ἔθιμου μετὰ τὸ 1900. Τὸ ἔθιμον ἐπιζῆ, τελεῖται ὅμως σπανίως. Εἶναι ἐν ιδιότυπον παιδικὸν παιγνίδι, τὸ ὁποῖον παίζεται ὑπὸ κορασιῶν κυρίως καὶ πάντοτε εἰς ἀμμώδη παραλίαν. Θέμα ἔχει τὴν πρόθεσιν τοῦ νεκροῦ Κραντωνέλλου, τὸν ὁποῖον ἀναπαριστοῦν δι' εἰδώλου, σχηματιζομένου ὑπὸ τῶν κορασιῶν ἐξ ἄμμου. Τὸν νεκροστολίζουν μόνον με φύκια καὶ καστανόλες, λεπτὰ ἄνθη τῆς θαλάσσης, οὐδέποτε με φυτό ἢ ἄνθη τῆς γῆς, τοῦ λέγουσιν εἰδικὸ μυρολόγι (εἰκ. 3), καὶ τελικῶς τὸν «βουλίζουν», δηλαδὴ ἐξαλείφουν κάθε ἔχνος τοῦ νεκρικοῦ εἰδώλου διὰ χοροπηδημάτων ἐπ' αὐτοῦ καὶ χαρωπῶν ξεφωνητῶν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο

Εἰκ. 4. — «Ζαφείρης». Τὸ εἶδωλον τοῦ νεκροῦ.

διακρίνω συμβολικὴν ἀνάστασιν, ἀλλὰ, καὶ παρὰ τὸ στοιχεῖον τοῦτο, ἡ αὐτοψία δὲν μοῦ ἀπεκάλυψεν εὐετηρικὸν δρώμενον. Δὲν ἀνεκάλυψα τὴν γνωστὴν περίπτωσιν ἐπιβιώσεως τελετουργικῶν στοιχείων εἰς παιδικὸν παιγνίδι. Αἱ γερόντισσαι τῆς νήσου με διεβεβαίωσαν ρητῶς, ὅτι, τόσοσιν αἱ ἴδιαι, ὅσον καὶ αἱ προμάμμαι των, ἔπαιζον τὸν Κραντωνέλλον ὡς παιγνίδι καὶ ὑπὸ τὴν ἰδίαν μορφήν. Ἡ ἔλλειψις τελετουργικοῦ στοιχείου πιστοποιημένη πέντε γενεὰς προγενεστέρως, δὲν θὰ ἐπιτρέψη, νομίζω, συσχετισμοὺς πρὸς Ἀδώνια.

Πέμπτον δρώμενον, παιγνίδι καὶ αὐτὸ νεανίδων, ἀλλὰ μετὰ καταφανῶν στοιχείων ἰερότητος, εἶναι ὁ Ζαφείρης τῆς Ἠπείρου, γνωστὸς διεθνῶς ἐκ τῆς μελέτης τοῦ Δ. Σάρρου⁶ (1900). Τὸ ἔθιμον, θεωρούμενον ὡς ἀφανισθὲν πρὸ ἐτῶν, ἐν τῇ πραγματικότητι ἐτελεῖτο μέχρι τοῦ 1940, ἕκαστον Μάιον ἐπὶ τέσσαρας συνεχεῖς Κυριακάς. Τὸ ἠφάνισαν τὰ πολεμικὰ συμβεβηκότα, ἐνδεχομένως ὅμως ἡ ἀρχομένη ἀποκατάστασις ὁμαλῶν συνθηκῶν νὰ τὸ ἐπαναφέρῃ ἐν ζῳῇ. Τὸ ἐτέλουν νεάνιδες καὶ εἶχε θέμα τὴν πρόθεσιν τοῦ νεκροῦ Ζαφείρη καὶ τὴν ἀνάστασίν του. Ἡ ἐπιτοπία ἔρευνα, πλὴν τῆς πιστοποιήσεως ὅτι διετηροῦντο τὰ πλεῖστα τῶν στοιχείων ἅτινα ἀνέφερεν ὁ Σάρρος, ἀπεκάλυψε καὶ ἄγνωστα μέχρι σήμερον στοιχεῖα ἱεροπρεπῆ. Τὸν Ζαφείρην ὑπεδύετο νεᾶνις ἢ μικρὸ ἀγόρι· παλαιότερον τὸν παρίστανον καὶ διὰ μικροῦ εἰδώλου

⁶ Δ. ΣΑΡΡΟΣ, *Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας* (1900).

νέου άνδρός. Ἡ κατασκευὴ τοῦ εἰδώλου αὐτοῦ εἶναι ἀξιοσημείωτος. Ἐκοπτον τεμάχιον ξύλου ἐξ ὠρισμένου δένδρου, πρίνου ἢ σφενδάμης, καὶ ἐσχημάτιζον ξόانون σταυρόσχημον, ὅμοιον περίπου πρὸς τὸ ξόانون τῶν Καλογέρων, τὸ ὁποῖον διέσωσεν ὁ Dawkins (ἔ. ἀ, Fig. 4α) καὶ ὠνόμασε «λικνίτην». Παρ' ὅλον ὅτι τὸ ξύλον ἐθεωρεῖτο, ὡς φαίνεται, φαλλός, καὶ οἱ γέροντες τὸ ἀναφέρουν μειδιῶντες, ἐν τούτοις τὸ ἐπήγαλλον εἰς τὴν ἐκκλησίαν νὰ λειτουργηθῇ. Ἐπειτα, ὅταν μετέβαινον εἰς τὸ λειβάδι, ὅπου ἐτελεῖτο τὸ δρώμενον, τὸ ἐνέδυσον μὲ ἀποκόμματα ὑφασμάτων καὶ ἐσχημάτιζον εἶδωλον νεκροῦ νέου (εἰκ. 4). Τὰ χέρια ἐσταυρωμένα ἐδέοντο μὲ κόκκινη κορδέλαν καὶ ἡ κεφαλὴ ἐκαλύπτετο μὲ μανδήλι. Ὅταν ἐτελείωνε τὸ παιγνίδι, ἄφηνον τὸ εἶδωλον εἰς γωνίαν τῆς ἐκκλησίας μέχρι τῆς ἄλλης Κυριακῆς καί, ὅταν ἐτελείωνε ἡ ἐποχὴ τοῦ παιγνιδιοῦ, ἐχαλοῦσαν τὸ εἶδωλον καὶ ἐπετοῦσαν τὸ ξύλον. Τὰ στοιχεῖα αὐτά, ὡς ἐπίσης τὸ ἀπαράβατον ἔθιμον νὰ μεταβαίη ὁ «θίασος», πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ δρωμένου, εἰς πλησίον ἐξωκκλήσιον, διὰ νὰ ἀνάπτῃ τὰ κανδήλια, ἢ χρῆσις ἀποτροπιαστικῶν φυτῶν εἰς τὸν νεκροστολισμὸν, ἢ τυπικὴ διάταξις τῶν νεκρολούλουδων, καὶ ἄλλα τινά, ἀποκαλύπτουν ἱεράν ἐξάρτησιν.

Εἰκ. 5. — «Φουσκοδέντρι». Ὁ νεκρικός θρόνος.

Δρώμενον, μὲ ἀναπαράστασιν ἐκφορᾶς νεκροῦ ἀνθροστολισμένου, ἄγνωστον μέχρι σήμερον, τελεῖται εἰς Ἄριοχώρι τῆς Μεσσηνίας. Ἄγνωστον εἶναι καὶ ἕτερον δρώμενον, τελούμενον τὴν Τυρινὴν Κυριακὴν εἰς Γονοῦσαν Σικυῶνος, μὲ ἀναπαράστασιν γάμου, παρωδίαν τῆς χριστιανικῆς ἀκολουθίας, ὅπως ἡ ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Βιζυηνοῦ εἰς τοὺς Καλογέρους τοῦ Ἐβρενί. Ἐδῶ τὸ φαλλικὸν στοιχεῖον, χαρακτηριστικὸν τῶν μαγικῶν δρωμένων εὐστηρίας, ἀναπαριστᾶνεται ὑπὸ ὁμάδος φαλλοφόρων ὑποδουμένων τοὺς Συμπεθέρους. Ἡ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἔλλειψις αὐτοψίας δὲν ἐπιτρέπει ὑπεύθυνον ἀνακοίνωσιν τῶν λεπτομερειῶν διὰ τὰ ἔθιμα Ἄριοχωρίου καὶ Γονοῦσης.

Ἄξιόλογον δρώμενον, ἐπίσης ἄγνωστον εἰς τὴν λαογραφικὴν ἐπιστήμην, εἶναι τὸ Φουσκοδέντρι. Πληροφορηθεῖσα τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ παρὰ τῆς Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, μετέβην τὸ 1951 εἰς Καστανιὰν Στυμφαλίας, ὅπου καὶ τὸ παρηκολούθησα τε-

λούμενον. Ὁμιλος νέων ἐκλέγει τὸν πρωταγωνιστὴν, νέον ἢ κόρην, διὰ τὰ ὑποδυθῆ τὸ νεκρὸν καὶ νεκραναστεινόμενον Φουσκοδέντρι. Εἰς ἀνοικτὸν χώρον, κάτωθεν μεγάλων δένδρων, συγκεντρώνουν ἄνθη τοῦ ἀγροῦ, κλάδους δένδρων, φιδόχορτα, τέλος λίθους, δι' ὧν σχηματίζουσι βάσιν τύμβου νεκρικοῦ, ὕψους 30 περίπου ἐκ. Ἐντὸς αὐτοῦ κατακλίνεται τὸ Φουσκοδέντρι καὶ ὑποκρίνεται τὸν νεκρὸν. Αἱ νεάνιδες τὸ ἀνθοστολίζουν, τοποθετοῦν στεφάνι εἰς τὴν κεφαλὴν του, φιδόχορτα ὡς λαμπάδας καὶ τὸ μυρολογοῦν (εἰκ. 5)· τέλος τὸ Φουσκοδέντρι ἀνασταίνεται. Μετὰ τὴν ἀνάστασιν οἱ θρηνητοὶ ἀρχίζουσι περίξ τοῦ κενοῦ μνήματος χαρωπὸν κύκλιον χορὸν, μὲ κορυφαῖον τὸ νεκραναστηθὲν καὶ ἀνθοστεφανωμένον Φουσκοδέντρι, ἐκ δὲ τῶν ἀνθέων τοῦ νεκροστολισμοῦ πλέκουσι μαγιστέφανα. Σήμερον τὸ δρώμενον τελεῖται τὴν ἀνοιξιν, ὅταν ἔχουσι καὶ ἐὰν ἔχουσι διάθεσιν οἱ νέοι τὰ διασκεδάσουσι. Πρὸ 30 ὅμως ἐτῶν ἐτελεῖτο μόνον τὴν 17^{ην} Μαΐου εἰς τὰ βοσκοτόπια. Ἐκεῖ οἱ Καστανιῶται ἔπλεκαν τὰ μαγιστέφανά των ἐκ τῶν ἀνθέων τοῦ νεκροστολισμοῦ καὶ ἐπίστευον ὅτι, «ὅπως ἀνασταίνεται τὸ Φουσκοδέντρι, ἔτσι θ' ἀναστηθῆ μέσ' στὰ κλαριά ἢ φουσκοδεντριά». Τὸ ἔθιμον, παρὰ τὴν σημερινὴν παραμέλησίν του, διατηρεῖται ἀναλλοίωτον καὶ ὁ νεκραναστεινόμενος πρωταγωνιστὴς του εἶναι, νομίζω, τὸ σύμβολον τῆς ἐτησίας βλαστικῆς νεκραναστάσεως, ζωογονητῆς τῆς παναρχαίας φυσιολατρικῆς ἐμπνοῆς.

R É S U M É

(L'auteur examine des coutumes populaires de la Grèce contemporaine cérémonies de caractère magico-dramatique qui ont pour but d'assurer la prospérité).

A la suite de recherches sur place, nous avons découvert la cérémonie populaire le «Caloyer», considérée comme disparue, à Sainte-Hélène, où se trouvent actuellement installés des réfugiés de Kostî de la Thrace orientale.

La cérémonie est célébrée le lundi de la dernière semaine du Carnaval. Elle commence le matin avec des collectes (ἀγυρμοί) qui contiennent, d'importants éléments sacrés: les «καταχύσματα» du coryphée des Caloyers par les femmes de chaque maison avec toutes les semences de l'année; l'offre, de la part du Roi, qui tient le second rôle, d'une gorgée de vin à tous les maîtres de la maison; de même la coutume inviolable qui consiste à poser sur le front de tous les célébrants une croix de boue et, souvent, à les jeter dans la boue «pour la bonne année» (γιατὶ τὴν καλοχρονιά). Dans l'après-midi, on donne une représentation dramatique d'un labourage fictif (Fig. 1), d'une sémiation accompagnée d'un rite phallique; enfin la mise à mort du coryphée et sa résurrection par une plongée dans l'eau «pour que la pluie tombe sur les semences». Ayant observé personnellement les «Caloyers» durant le Carnaval de 1952, j'ai acquis la certitude que ce rite,

survivance très probablement d'une cérémonie dionysiaque, a un lien immédiat avec les *Anastenaria* du culte populaire qui perpétuent les transports divins des anciennes cérémonies «dionysiaques».

Une autre coutume de Thrace qui était, elle aussi, considérée comme disparue, est *Kiopek-Bey*. Elle a lieu le lundi de la dernière semaine du Carnaval chez les réfugiés Thraces. On la connaît également sous le nom «Roi-Bouc», du sacrifice d'un bouc devant la charrue, fait au cours d'un labourage fictif qui rappelle les victimes «πρὸ τοῦ ἀρότρου» dans les Προηρόσια de l'antiquité.

Un troisième rite est celui du «*Lidinos*» (Λειδινώς), à Egine. Il était considéré comme disparu depuis une trentaine d'années, mais j'ai eu la chance de constater qu'il est encore célébré, le 14 septembre, au village de Chalasméni. Le rite conserve les scènes fondamentales des temps anciens: la dépouille mortelle de Lidinos, représentant un jeune homme, est exposée; autour de lui, on pleure; on procède aux funérailles (Fig. 2) et on offre du blé pour les morts (κόλλυβα). Un examen sur place m'a permis de relever tout particulièrement les éléments que voici: 1) Le simulacre porte des traits nettement phalliques qui rappellent la représentation d'Osiris mort de Denderah. 2) Le blé (κόλλυβα) non béni du 14 septembre est une coutume qui se rencontre dans différents villages de l'île, ce qui semble prouver que la coutume avait autrefois une expansion plus grande. 3) Pour ceux qui rattachent le Lidinos au culte d'Adonis, il est intéressant de noter qu'il existe à Egine les «Jardins d'Adonis» de l'antiquité, coutume qu'on appelle aujourd'hui Ἀράκια.

Un quatrième rite, signalé dans la séance du 27/11/1941 de l'Académie d'Athènes comme appartenant au culte d'Adonis, est le *Krantonellos* (Κραντωνέλλος) de Myconos. La coutume a survécu et c'est un singulier jeu de jeunes filles. Il est joué sur les grèves de l'île. Le simulacre de Krantonellos mort est façonné avec du sable; on l'orne avec des plantes aquatiques; on chante un myrologue spécial (Fig. 3). Enfin, la dépouille de sable est effacée par les jeunes filles qui piétinent sur elle d'une façon joyeuse. Toutefois, un examen sur place ne m'a pas révélé la survivance d'éléments cérémoniaux.

Je signale un cinquième rite: un jeu de jeunes filles, qui porte des éléments manifestes d'un caractère sacré: le *Zaphiris* (Ζαφείρης) d'Epire. Il était célébré jusqu'en 1940, pendant les quatre dimanches de mai. La cérémonie de la confection du simulacre mortuaire (Fig. 4), la coutume inviolable qui exige que la compagnie se rende, avant la célébration, à une église de campagne pour allumer des cierges, l'usage de plantes apotropaïques pour orner le mort, ainsi que d'autres constatations, prouvent que cette coutume a un caractère sacré.

Un rite avec représentation de funérailles d'un mort, paré de fleurs,

inconnu jusqu' ici, est célébré à Ariochori de Messénie. Egalemeut inconnu est un autre rite, célébré à Gonoussa, village près de Sikyon, avec la représentation d'un mariage, parodie du sacrement chrétien, de même nature que celui dont parle Vizyéno8 dans ses «Caloyers», comme d'une survivance d'un mariage sacré (ἱερωγαμία) de l'antiquité.

Un autre rite, particulièrement intéressant et inconnu à la science folklorique, est celui de *Phouskodentri* (Φουσκოდέντρι) (bourgeonnement), à Kastanià, un village de Stymphalie. Un groupe de jeunes gens choisit le coryphée qui joue le rôle de Phouskodendri, mort et ressuscité. Sous les grands arbres du village, on dresse les fondements d'un tumulus d'une hauteur d'environ 0,m.30; Phouskodendri, étendu sur ce tombeau, feint le mort. On le pare avec des fleurs et avec des plantes; on chante un myrologue (Fig. 5). Phouskodendri ressuscité, le groupe se met à exécuter, autour du tombeau, une joyeuse danse en rond. Le ressuscité, portant une couronne de fleurs, est en tête de la bande. Le rite est aujourd'hui célébré dans le courant du printemps. Il y a trente ans, il avait lieu le premier mai dans les pâturages. Là les habitants de Kastanià faisaient avec les fleurs qui ornaient le mort, leurs couronnes de mai, croyant que «de même que Phouskodendri est ressuscité, de même le bourgeonnement sera ressuscité dans les branches».
